

KAPCSOLATOK A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA ÉS AZ ELSŐÉVES HALLGATÓK BEILLESZKEDÉSÉT JELZŐ ELÉGEDETTSÉG KÖZÖTT

A szociológiai megközelítésű pedagógiai kutatások célkitűzéseiben a vizsgált tényezők feltárása mellett mindig felmerül az értelmezés igénye, az adatok alapján leszűrhető elvi és gyakorlati következtetések megfogalmazásának a szükségessége is. A helyzetfeltáró adatoknak egy bizonyos rendező elv köré való csoportosítása – esetünkben a beilleszkedés fogalomkörében történő értelmezés – segít megfelelni ennek a kívánalomnak. A beilleszkedés szempontjából értelmezett tényezők egyrészt a beválás előrejelzéséhez nyújtanak támpontot, másrészt alkalmasak arra, hogy az aktuálisan megoldandó feladatokra is felhívják a figyelmet, mindamelllett bővítik a beilleszkedés fogalmáról és jellegzetességeiről a szakirodalomban leírt elméleti ismereteinket is.

A beilleszkedés fogalmának tudományos definiálása ugyan még nem történt meg, de mint munkafogalmat több kutatásban (elsősorban a lengyel felsőoktatáspedagógiai vizsgálatok során¹) eredményesen használtak. Kísérletek történtek a folyamat főbb szakaszainak meghatározására is.²

A felsőoktatásba való beilleszkedés dimenziójában hazánkban is folynak vizsgálatok.

E cikkben a vizsgálat egyik elsőként feltett kérdése alapján kirajzolódó helyzetképet és az abból leszűrhető következtetéseket vázoljuk. Célunk nem a hallgatói elégedettség kapott arányainak ismertetése, hanem e mutatók *változási tendenciáinak* bemutatása. A változási tendenciákból arra keresünk választ, *vajon a felsőoktatási intézmények jellemző jegyei meghatározzák-e, befolyásolják-e a beilleszkedést, pontosabban a beilleszkedés előfeltételének tekinthető vizsgált tényezők tekintetében a hallgatók elégedettségét.*

A felhasznált alapadatok a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont Pszichológiai és Szociológiai osztályán „A hallgatók élet- és munkakörülményei, értékorientációi” témában folyó longitudinális vizsgálat első metszetéből valók: az 1973/74-es tanévben elsőéves hallgatók teljes körének kérdőíves felvételéből származnak. A teljeskörű felvétel fő célja az egy évvel később kezdődő vizsgálat sorozat reprezentativitása érdekében a szociológiai adatok feltárása volt. Két kérdés segítségével azonban a beilleszkedés korai jellegzetességeiről is képet kaphattunk. Az első kérdés kapcsán a hallgatók problémáikról, kezdeti nehézségeikről, helyzetük jellegzetességeiről írtak. A másik kérdéssor 10

¹ M. Kuznik: *Az első lépések – beszámoló az elsőéves hallgatók körében végzett vizsgálatokról.* Zycie Szkoly Wyzszej, 1971/II. 105–109.; J. Reykowsky: *Az elsőéves hallgatók adaptációs folyamatának dinamikája.* Zycie Szkoly Wyzszej, 1973/5. 21–38.

² B. Mahjoub: *A felsőoktatás első tanévében felvetődő problémák néhány aspektusa.* Universitas Danas, 1972/7/8–9/10. 39–41.; St. Walczak: *Az elsőéves hallgatók alkalmazkodása az új környezethez és oktatási rendszerhez.* Zycie Szkoly Wyzszej, 1966/6. 29–38.

részkérdésének segítségével a hallgatók elégedettségét vizsgáltuk. A beilleszkedés általános jellegzetességéről a Felsőoktatási Szemlében számoltunk be.³

A kérdésfeltevés indokolásához néhány gondolat erejéig vissza kell térnünk a beilleszkedés fogalmának értelmezéséhez.

Mi – a hasonló témájú kutatások logikájából kiindulva⁴ – a beilleszkedés fogalmi definiálatlansága miatt ezt az elméletileg már jól kidolgozott „szocializáció” fogalomköréhez kapcsoltuk. Érvényesnek tekintjük erre is *Brim* definícióját: „A szocializációt olyan folyamatként fogjuk fel, amelynek során az egyének megszerzik azt a tudást, azokat a készségeket és képességeket, amelynek birtokában a csoportok és a társadalom többé-kevésbé eredményes tagjaivá válhatnak.”⁵ A felsőoktatásba való beilleszkedést sajátos szocializációs folyamatnak tekintve, elfogadhatjuk ennek a szerepelmélettel való kapcsolatát, és az eredményes szereptanulás, ill. a sikeres szocializáció meghatározó tényezőiről leírt jellegzetességeket is.

Ennek egyik alaptétele szerint a szocializációt – és így a beilleszkedést is – jelentős mértékben meghatározzák azok a környezeti objektív és szubjektív feltételek, amelyben maga a folyamat végbemegy. Eszerint a felsőoktatási intézmények sajátos feltételeiben lévő különbségek is nagymértékben befolyásolhatják a beilleszkedési folyamat sikerességét. Elemzésünk tárgya ennek a tételnek adataink segítségével történő vizsgálata a felsőoktatás területén.

A felsőoktatási intézmények alábbi jellemző vonásait vettük szemügyre:

- az intézmények szintjét (egyetem, főiskola);
- földrajzi elhelyezkedését (fővárosi, nagyvárosi, kisvárosban ill. községben lévő székhely);
- a hallgatólétszám nagyságát (nagy, közepes, kislétszámú intézmények);
- a hallgatói összetételt (értelmiségi felülreprezentáltságú, munkás- és paraszt felülreprezentáltságú, illetve a szokásos származási arányokkal megegyező hallgatói összetételű intézmények).

Az intézményi sajátosságok hatáselemzése céljából a teljeskörű felvétel anyagából (amelyben 92 felsőoktatási intézmény, ill. kar hallgatói vettek részt) egy kisebb mintát: 20 olyan felsőoktatási intézményt emeltünk ki, amelyek a fenti szempontok szerint reprezentálják a felsőoktatási intézményeket.

A teljes mintából kiválasztott intézmények jellemzését táblázat formájában közöljük. A továbbiakban az intézmények részletes megnevezése helyett a megadott sorszámok segítségével jelöljük azokat. A beilleszkedés feltételével való elégedettséget a következő kérdésre adott hallgatói válaszok átlagértékeinek a kiszámításával mértük:

„Jelenlegi helyzetéről a következő táblázat segítségével adjon tájékoztatást. A megfelelő mezőbe tett „X” jellel adjon választ, mégpedig oly módon, hogy vegye figyelembe, hogy az 1-től 6-ig terjedő számok a teljesen kielégítő választól az egyáltalán nem kielégítőig terjedő skálát jelentik. A skálának csak a két szélső értékét jelöltük meg, válaszában azonban mérlegelje, hogy a két szélső érték közötti válasz is lehetséges”.

³S. Faragó Magdolna: Az elsőéves egyetemi, főiskolai hallgatók beilleszkedése. Felsőoktatási Szemle, 1977/11. 653–658.

⁴H. Najduhowska: Szociológiai problémák és az ifjúság nevelése. Zycie Szkoly Wyzszej, 1975/9. 19–24.; H. Simons: Szocializálódás a főiskola révén. A főiskola sajátos feltételeinek hatása a hallgatók magatartására. Hamburg, 1971. (FPK dokumentáció); J. Szczepanski: A felsőoktatás szociológiája Bp. 1969. FPK.

⁵D. A. Goslin: Bevezetés a szocializáció kutatásába. A „Pedagógiai Szociálpszichológia” c. kötetben. Bp. 1976. 33–55.

A vizsgált felsőoktatási intézmények jellemző vonásai

	a.	b.	c.	d.	e.
Sorszám	intézményi szint	földrajzi hely	hallgatólétszám	hallgatói összetétel	intézmény típusa
1.	egyetem egyik kara	nagyváros	nagy	értelmiségi	bölcsészettudományi
2.	egyetem egyik kara	nagyváros	nagy	értelmiségi	természettudományi
3.	egyetem egyik kara	főváros	közepes	értelmiségi	állam- és jogtudományi
4.	egyetem egyik kara	főváros	nagy	értelmiségi	műszaki
5.	egyetem	nagyváros	közepes	nem jellegzetes	műszaki
6.	egyetem egyik kara	kisváros	kicsi	paraszt	agrár
7.	egyetem másik, kihelyezett kara (6.-nak)	kisváros	kicsi	paraszt	agrár
8.	egyetem egyik kara	főváros	nagy	értelmiségi	orvosi
9.	egyetem másik kara	főváros	nagy	nem jellegzetes	orvosi
10.	egyetem harmadik kara	főváros	nagy	nem jellegzetes	orvosi
11.	főiskola	főváros	közepes	jellegzetes	közgazdasági
12.	egyetem kihelyezett főiskolai kara	kisváros	közepes	nem jellegzetes	műszaki
13.	főiskola egyik kara	főváros	nagy	munkás	műszaki
14.	főiskola másik kara	főváros	nagy	nem jellegzetes	műszaki
15.	főiskola egyik kara	nagyváros	nagy	munkás	műszaki
16.	főiskola másik kara	nagyváros	nagy	nem jellegzetes	műszaki
17.	egyetem kihelyezett főiskolai kara (6.-nak)	nagyközség	kicsi	paraszt	agrár
18.	főiskola	nagyváros	közepes	nem jellegzetes	tanárképző
19.	intézet	kisváros	kicsi	munkás	tanítóképző
20.	intézet kihelyezett tagozata	nagyközség	kicsi	munkás és paraszt	óvónőkészítő

	Teljesen kielégítő 1.	2.	3.	4.	5.	Egyáltalán nem kielégítő 6.
Lakáshelyzete						
Anyagi helyzete						
Tanulási lehetősége						
Szabad idő mennyisége						
Tankörtársak						
Jegyzetellátás						
Tankönyvellátás						
Előadások színvonala						
Gyakorlatok színvonala						
Szemináriumok színvonala						

A felsőoktatási intézmények között lévő különbségek

Megnéztük, hogy a teljes mintát jellemző átlaghoz képest mutatkozik-e eltérés a kiválasztott intézményeink átlagaiban, vagyis intézménymintánk összességében reprezentatívnak tekinthető-e.

Az *I. számú táblán* minden kérdésben az országos átlagot ábrázoltuk a vízszintes tengely középső helyén, s a tengelyen az egyes intézményeket – sorszámukkal jelölve – átlagaik nagysága szerint helyeztük el. Valamennyi kérdésünket tekintve általában szimmetrikusan helyezkednek el az intézményi átlagok az országos átlag körül, tehát mintánk országosan reprezentálja a felsőoktatási intézményeket. (Csak elhanyagolható eltérés mutatkozik. Valamivel jobb az országos összképnél a kiválasztott intézmények össz-átlaga a lakáshelyzet, a tanulási lehetőség, a „tankörtársak” és a gyakorlat színvonalával kapcsolatos kérdéseinkben, kissé rosszabb a helyzet a szabad idő és a jegyzet-ellátás terén.)

Az intézményi átlagok össz-átlag körüli szórása viszont kérdésenként különbözik. Nagyjából azonos mértékben tömörülnek az intézményi átlagok az össz-átlagok közelében a lakáshelyzet, az anyagi helyzet, a „tankörtársak” és a gyakorlatok színvonalának kérdésében. Itt tehát nincs különbség intézmény és intézmény között.

Kevésbé egységes a kép a tanulási lehetőség, az előadások és a szemináriumok színvonala tekintetében.

Legnagyobb különbségek intézmény és intézmény között a szabad idő megítélésében mutatkoztak. Ugyancsak nagy szórást mutat a jegyzet- és a tankönyvellátással való elégedettség, ahol az eloszlás nem folytonos.

Az átlagértéket egy intézmény sem képviseli, hanem attól jól megkülönböztethető távolságban jobbra és balra csoportosulnak az intézmények. Az egyes intézmények tehát igen jellegzetes különbségeket mutatnak hallgatói tanulási segédeszközökkel való elégedettsége szerint. Egyes intézmények hallgatói elégedettek, más intézményekben jobbára mindenki elégedetlen. Ha egy-egy intézményen belül egyes szakok hallgatói elégedettek, mások elégedetlenek volnának, intézményi átlagértékük az országos átlag körül mozogna. Ebből következik, hogy a jegyzet és tankönyvellátottság nem annyira függ a szaktól és a tárgytól, mint azt feltételeztük. Nem függ össze a többi vizsgált tényezővel sem.

I. táblázat.
Az intézmények elégedettségét jelző

vizsgált területek	+1,2 és nagyobb	Pozitív IRÁNYÚ ELTÉRÉS						
		+0,9– 1,1	+0,7– 0,8	+0,5– 0,6	+0,4	+0,3	+0,2	+0,1
lakás- helyzet átlag: 2,1				16		9	7 15 20	3,8 11 18 19
anyagi helyzet átlag: 2,8						8 9	1 3 5 19	4 11
tanulási lehetőség átlag: 2,3				7 9 16			3 8 14	4 10 17 18
szabadidő átlag: 4,-		7	3 6		14 17	15		
tankör- társak átlag: 2,2				7			13 14 17	4 9 12 20
jegyzet- ellátás átlag: 3,2	11	14	13 5			18	20	
tankönyv- ellátás átlag: 2,9		5 9 10 11	8 14	13	4 18			20
előadások színpontja átlag: 2,2			7	20	5		12 18	19
gyakorlatok színpontja átlag: 2,4					7 9 18 19	6 10 20	1 11 12	16
szemináriumok színpontja átlag: 2,4				7 19 20	6 17	18		16

átlagok viszonya az országos átlaghoz

Országos átlaggal megegyező	Negatív IRÁNYÚ ELTÉRÉS							-1,2 és nagyobb
	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4	-0,5- 0,6	-0,7- 0,8	-0,9- 1,1	
5	1	4	13	2				
12	6	14						
	10							
	17							
6	2	12		13	20			
10	7	16						
17	14	18						
	15							
11	2	5	1	12				
13		6	20					
		15						
		19						
13	2	12	5	9	11	1		
		19	8		16	10		
		20	18			11		
1,8	6	2	5	3				
10,11		19						
15,16								
18								
	4				8,12	1,3	2	
	6				15	7	9	
					17	10		
					19	16		
	12					1	6,2	7
						3	16	
						17	15	
							19	
1,2	9	17		11	3			
6,10	13			16	4			
14					8			
15								
13	8	3	4	2				
14	15	5						
17								
1	14	3	2		8			
9	15	4	5					
11		10						
12		13						

Csupán magától az intézménytől függően változik az elégedettség. Esszerint a megoldatlansáért maga az intézmény a felelős. Alátámasztja ezt az a tény, hogy a több karu, de azonos irányítás alatt álló intézményi karok hallgatói azonos elégedettséget mutattak, ám ha a karok különböző székhelyen működtek, a tankönyv- és jegyzetellátással való elégedettség karonként különböző volt.

Az 1. sz. tábla egy további szempontunk kiindulópontjaként is szolgálhat. Arra a kérdésre is feleletet kapunk belőle, hogy vajon egy-egy intézmény hallgatói a kérdések összességében mutatnak-e különbözőséget elégedettségük szerint, vagy pedig a kérdéstől és a valós helyzettől függően válaszoltak, hol jobb, hol rosszabb szintet mutatva az országos átlagnál.

Nem volt olyan intézmény, amelynek hallgatói rendszeresen, valamennyi kérdésben jobb vagy rosszabb válaszokat adtak volna az országos átlagnál. Az összes megkérdezett tényezőt együttesen szemlélve tehát nincs intézményspecifikus különbség a beilleszkedés feltételei szerint.

A beilleszkedési feltételekkel való elégedettségi mutatók közötti összefüggések

Páros összehasonlítási eljárásunk során viszont egyértelműen kirajzolódott, hogy néhány kérdés csoportot alkot, amelyekben ugyanazok az intézmények konzekvensen hasonló értékeket mutattak a csoportot alkotó valamennyi kérdésben. Ezek mentén haladva differenciáltabban jellemezhetjük a vizsgált intézmények specifikus helyzetét.

Összefüggést mutatott egymással a lakáshelyzet, az anyagi helyzet és a tanulási lehetőség kérdésének megítélése. Ezeket a tényezőket együttesen véve figyelembe, jól elhatárolódó különbségeket lehetett intézményeink között megállapítani az objektív körülmények terén.

Mindhárom területen egyaránt három intézmény hallgatói mutattak elégedetlenséget. Ezek a 2., a 12. és a 20. sorszámmal ellátott intézmények, kisebb mértékben még a 6. is. (Egy nagyvárosi, hallgatói összetételét tekintve értelmiségi felülreprezentáltságú tudományegyetem természettudományi kara; egy kisvárosi vegyes hallgatói összetételű műszaki főiskolai kar; egy kisvárosi, munkás- és paraszt felülreprezentáltságú pedagógusképző intézmény; egy kisvárosi paraszt felülreprezentáltságú agráregyetem.)

Mindhárom területen magas elégedettséget a 3., a 8. és a 9. számú intézmény hallgatói mutatták. (Egy fővárosi, értelmiségi felülreprezentáltságú tudományegyetem állam- és jogtudományi kara; két fővárosi, értelmiségi felülreprezentáltságú orvosegyetemi kar.)

Az objektív körülményekkel való elégedettség tehát leginkább a fővárosi és az értelmiségi származásúak felülreprezentáltságával jellemezhető egyetemeken volt tapasztalható.

Egyszerű páros kapcsolatot mutattunk ki a tankönyv- és jegyzetellátás színvonalának kérdésében. A szoros kapcsolat alapja a tankönyv- és a jegyzetellátás közös megszervezése lehet. Szoros kapcsolat mutató intézményeink a következők: az 1., 2., 3., 5., 7. számú egyetem és a 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18. és 20. számú főiskola. Mint látjuk, a főiskolákon egységesebbek a mutatók. Az egyetemek között – az 5. számú vidéki városi műszaki egyetem kivételével, ahol az elégedettség volt kifejezetten magas – valamennyi azonos érték a negatív zónában található meg. Ezzel szemben a főiskoláknak csak egyik

része (15., 16., 17. és 19. számú) fejezte ki elégedetlenségét mindkét tanulási segédeszközzel való ellátottságával kapcsolatosan, a másik öt főiskolai intézmény a pozitív zónában található.

A mindkét szempontból elégedett, illetve elégedetlen intézményeknek közös jellemzőjét nem találtuk. Egyértelműen intézményspecifikus, intézménytől függő jegy tehát a tanulási segédeszközzel való ellátás színvonalának kérdése. Csupán az intézmény egyetemi vagy főiskolai szintje szerint mutatkozik eltérés, a főiskolák előnyére.

Kölcsönös kapcsolatban állnak egymással az oktatás három formájáról alkotott vélemények is. Elsősorban a szemínárium és a gyakorlat színvonalának megítélésében találtunk nagyszámú azonosságot; legkevésbé az előadás és a gyakorlat között, de még ebben is több az azonosság, mint amennyit a véletlen egybeesések eredményezhetnek.

Felsoroljuk azt a négy-négy intézményt, amelyek a skála azonos helyein szerepeltek mindhárom kérdésben. Hangsúlyozzuk, hogy a színvonalal kapcsolatos hallgatói elégedettség nem azonosítható magával a színvonalal. Sok esetben éppen fordított összefüggés állhat fenn – vagyis a túl magas követelményeket támasztó intézmények hallgatói az elégedetlenek –, de adott magyarázatunkat csak egy olyan vizsgálat tudná igazolni, amelyik az elégedetlenség okára is fényt derítene.

A pozitív oldalon találtunk a 7., a 18., a 19., és a 20. számú intézményt. Ezek közül az egyik egy kisvárosi, parasztszármazásúak felülreprezentáltságával jellemezhető agrár-egyetemi kar, a másik három pedig szintén kisvárosi (egy vegyes, egy munkás- és egy munkás- és paraszt felülreprezentáltságú hallgatói összetételű) pedagógusképző intézmény. A negatív oldalon helyezkedett el a 3., a 4., a 8. és a 13. számú intézmény. Mind a négy fővárosi, e közül három értelmiségi felülreprezentáltságú és egyetem, egy pedig munkás felülreprezentáltságú műszaki főiskolai kar.

A képzési formák színvonalával való elégedettségi szint sajátos különbségeket mutat tehát az intézmény egyetemi, vagy főiskolai jellege, a székhely, valamint a hallgatói összetétel szerint, oly módon, hogy általában elégedetlenebbek, kritikusabbak az egyetemisták, a fővárosiak és az értelmiségi származású hallgatók.

A képzési színvonal megítélésében kirajzolódó jellegzetességek okát keresve a képzési színvonalal való elégedettségnek az objektív körülményekkel való kapcsolatát vizsgáltuk meg. Az objektív körülmények három összetevője közül csak egynek, a lakáshelyzet színvonalának megítélésében mutatkozott kapcsolat a képzési színvonal megítélésével, ezen belül is legintenzívebben a gyakorlatok színvonalával. Ezt a kapcsolatot egy közös beiktatásával, az intézmény anyagi ellátottságának mértékével lehet magyarázni.

A „tankörtársakkal” és a szabad idő mennyiségével kapcsolatos elégedettség mértéke sokkal függetlenebb volt a többi tényezővel való elégedettségtől.

Nem igazolódtott be az a feltételezésünk, hogy a társakkal való elégedettség mértéke a szabad idővel való elégedettségtől függ. Eszerint az első félév során még nem fejthette ki pozitív hatását az az egyetemeken-főiskolákon szokásos gyakorlat, hogy a hallgatók együttesen töltik el szabad idejüket, s így – több alkalmuk lévén egymást megismerni, barátságokat kialakítani stb. – elégedettségük is növekszik. Ilyen egyértelmű kapcsolatra csak a 7. és 5. számú intézmény hallgatóinak átlagértékeiből következtethetünk, akik mindkét kérdéssel kapcsolatosan a legnagyobb mértékben elégedettek, illetve elégedetlenek.

A társakkal való elégedettségi mutatókat az oktatás színvonaláról alkotott véleményekkel összevetve viszont kapcsolat mutatkozott mindhárom képzési formában. Ha a szabad időben eltöltött együtltét még nem befolyásolta is az értékelést, a képzésben való

közös részvétel alapja lehetett ítéletüknek. Feltételezésünket megerősíti az a tény, hogy a kapcsolat meglétében elsősorban az oldottabb formák voltak meghatározók: az egyetemekenél a szeminárium, a főiskoláknál a gyakorlat. A kapcsolódás iránya is jellemző. A szemináriumok kérdésében az egyetemisták elégedetlensége találkozott a társakkal kapcsolatos elégedetlenséggel, a gyakorlatok átlagainak egybeesését pedig a főiskolásoknál tapasztaltuk, s a társakkal való elégedettség kapcsolódott a gyakorlatokkal való elégedettséghez.

A szabad idővel való elégedettség egyetlen körülhatárolt összefüggést mutatott csak: a tankönyv- és jegyzetellátás színvonalával összevetve megnyilvánult az a vonás, hogy a jó tankönyv-ellátottságú intézmények hallgatói egyben nagyon elégedetlenek a szabad idő mennyiségét illetően.

A tankönyv- és jegyzetellátás szintje fordított előjelű kapcsolatot mutatott az oktatási formákkal való elégedettséggel is. Leghatározottabban az a tendencia volt megfigyelhető, hogy tankönyv és jegyzet híján a hallgatók hajlamosabbak jobbnak értékelni az oktatás színvonalát.

A beilleszkedési feltételekkel való elégedettség összefüggései az intézmények néhány jellegzetes vonásával

a) Az intézmények szintje szerinti különbségek

A 2. sz. tábla segítségével érzékeltetjük az intézmény szintje szerinti vagyis az egyetemek és a főiskolák átlagai között lévő különbségeket. (A számokkal itt is az egyes intézményeket jelöltük, s következtetésünk alapja szintén az átlagértékek elhelyezkedési távolsága a minden kérdésnél közepén jelölt teljes minta-átlaghoz viszonyítva.)

Mint látjuk, egyedül a lakáshelyzet az, ahol semmi különbség nincs az egyetemek és a főiskolák átlagai között.

A tankönyvellátás, az előadások és a gyakorlatok színvonala szerint sincs eltérés az intézményi átlagértékek összességét tekintve, de az átlag körüli szórás nagyságában különbség mutatkozott. Mindhárom téren a főiskolák az egységesebbek, (értékeik közelebb vannak a teljes minta-átlaghoz); az egyetemek heterogénebbek, közöttük nagyobb különbségek találhatók.

Ugyancsak az egyetemek a heterogénebbek a szabadidővel való elégedettségük szerint is, de itt már az átlagértékek nagysága is eltér: az egyetemek hallgatói összességükben elégedetlenebbek a főiskolásoknál.

Az anyagi helyzeten és a tanulási lehetőségen mint objektív körülményeken kívül – amely kérdéseket vizsgálva várhatóan is a főiskolások az elégedetlenebbek – a többi kérdésben az egyetemekre jellemző a nagyobb fokú elégedetlenség. Ezek: a szabadidő, a „tankörtársak”, a jegyzetellátás és a szemináriumok színvonala. Nagy általánosságban tehát elmondható, hogy az egyetemekre a heterogenitás és a nagyobb fokú elégedetlenség jellemző; a főiskolák elégedettségi mutatói egységesebbek és jobbak.

2. táblázat.

Az intézmények szintje szerinti különbségek

(E = egyetem; F = főiskola)

		Intézményi átlagértékek eltéréseinek nagysága							
Vizsgált területek		Sokkal jobb	Jobb	Országos átlag				Rosszabb	Sokkal rosszabb
		0,9 és <	+0,3- +0,8-ig	+0,2-től -0,2-ig				-0,3-től -0,8-ig	-0,9 és <
Lakás-helyzet	E		9	1 3 4	5 6 7 8 10	2			
	F		16	11 12 14	15 17 18 19 20	13			
Anyagi helyzet	E		8 9	1 2 3	4 5 6 7 10				
	F			11 12 14	15 16 17 18 19	13 20			
Tanulási lehetőség	E		7 9	2 3 4	5 6 8 10	1			
	F		16	11 13 14	15 17 18 19	12 20			
Szabad-idő	E	7	3 6		2	1 4 5 8 9 10			
	F		14 15 17	12 13	19 20	11 16 18			
Tankör-társak	E		7	1 2 4 6 8 9 10			3 5		
	F		11	12 13 14 15 16 17 18 19 20					
Jegyzet-ellátás	E		5		4 6	1 3 7 8 10		2 9	
	F	11 14	13 18		20	12 15 16 17 19			
Tankönyv-ellátás	E	5 9 10	4 8			1 3		2 6 7	
	F	11	13 14 18		12 20	17		15 16 19	
Előadások színvonala	E		5 7	1 2 6 9 10			3 4 8		
	F		20	12 13 14 15 17 18 19			11 16		
Gyakorlatok színvonala	E		6 7 9 10	1 3 5 8			2 4		
	F		18 19 20	11 12 13 14 15 16 17					
Szeminárium színv.	E		6 7	1 3 4 9 10			2 5 8		
	F		17 18 19 20	11 12 13 14 15 16					

b) Az intézmények földrajzi helye szerinti különbségek

Az intézmények székhelye szerint ugyancsak jellegzetes különbségek fedezhetők fel. (Lásd a 3. sz. táblát!)

Az intézményi átlagok szórásnagyságait tekintve azt láthatjuk, hogy a kisvárosi-községi intézmények hallgatóságának véleményei közelebb állnak egymáshoz, s nagyobb szórást mindig budapesti, vagy nagyvárosi intézményeknél találtunk. Lásd: lakáshelyzet, szabad-idő, jegyzetellátás, tankönyvellátás.

A budapestiek kisebb-nagyobb mértékben elégedettebbek az anyagi helyzettel és a tanulási lehetőséggel, a tankönyv- és jegyzetellátással, valamint a gyakorlatok színvonalával. Azokkal a kérdésekkel tehát, amelyek valamiképpen az anyagi erőforrások bőségesebb meglétére vezethetők vissza. Rosszabb viszont a budapestiek értékelése a szabadidő kérdésében és az előadások és szemináriumok színvonalával kapcsolatban.

3. táblázat.

Intézmények székhelye szerinti különbség

(Bp = főváros; Mv = megyei jogú város, vagy megyeszékhely; Kv-K = kisváros, község)

Intézményi átlagértékek eltéréseinek nagysága						
Vizsgált területek		Sokkal jobb	Jobb	Országos átlag	Rosszabb	Sokkal rosszabb
		0,9 és nagyobb	+0,3– +0,8-ig	+0,2-től –0,2ig	–0,3-tól –0,8-ig	–0,9 és nagyobb
Lakás-helyzet	Bp		9	3 4 8 10 11 14	13	
	Mv		16	1 5 15 18	2	
	Kv-K			6 7 12 17 19 20		
Anyagi helyzet	Bp		8 9	3 4 10 11 14	13	
	Mv			1 2 5 15 16 18		
	Kv-K			6 7 12 17 19	20	
Tanulási lehetőség	Bp		9	3 4 8 10 11 13 14		
	Mv		16	2 5 15 18	1	
	Kv-K		7	6 17 19	12 20	
Szabadidő	Bp		3 14	13	4 8 9 11 10	
	Mv		15	2	1 5 16 18	
	Kv-K	7	6 17	12 19 20		
Tankör-társak	Bp		11	4–8 9 10 13 14	3	
	Mv			1 2 15 16 18	5	
	Kv-K		7	6 12 17 19 20		
Jegyzet-ellátás	Bp	11 14	13	4 8 10	3 9	
	Mv		5 18		1 15 16	2
	Kv-K			6 20	7 12 17 19	
Tankönyvellátás	Bp	9 10 11	4 8 13 14		3	
	Mv	5	18		1	2 15 16
	Kv-K			12 20	17	6 7 19
Előadások színvonala	Bp			9 10 13 14	3 4 8 11	
	Mv		5	1 2 15 18	16	
	Kv-K		7 20	6 12 17 19		
Gyakorlatok színvonala	Bp		9 10	3 8 11 13 14	4	
	Mv		18	1 5 15 16	2	
	Kv-K		6 7 19 20	12 17		
Szeminárium színv.	Bp			3 4 9 10 11 13 14	8	
	Mv		18	1 15 16	2 5	
	Kv-K		6 7 17 19 20	12		

A nagyvárosiak globálisan a középmezőnyben helyezkednek el. Értékeléseik soha nem jellegzetesen jobbak, rosszabbak viszont a vélemények (a budapestiekhez hasonlóan) a szabadidő és a szemináriumok kérdésében, (a kisvárosiakhoz hasonló módon pedig) a jegyzet- és a tankönyvellátás terén.

A kisvárosi, vagy községben működő intézmények hallgatói legtöbb kérdésben ellenkező módon vélekednek, mint a budapestiek. Elégedettségük mértéke csak a lakáshelyzettel és a gyakorlatok színvonalával kapcsolatosan azonos. Rosszabb a vélemény az anyagi helyzet és a tanulási lehetőség, valamint a jegyzet- és tankönyvellátás kérdésében. Ezzel szemben elégedettebbek a szabadidővel, társaikkal és az oktatás mindhárom formájával: az előadások, a gyakorlatok és a szemmináriumok színvonalával.

c) A hallgatólétszám nagysága szerinti különbségek

A 4. sz. táblán az intézmények elrendezése a hallgatólétszám nagysága szerint történt. Mint látjuk, az objektív körülményekkel (lakáshelyzet, anyagi helyzet, tanulási lehetőség) való elégedettség mértéke független az intézmény nagyságától.

A kislétszámú intézmények hallgatói a többi kérdésben mindenütt jellegzetes különbségeket mutattak elégedettségük szerint. Ők a legelégedettebbek a szabadidő mennyiségével, s az oktatás színvonalával mindhárom képzési formában. Leginkább elégedetlenek viszont a tankönyvvel, valamint a jegyzettel való ellátottságuk mértékével.

A nagylétszámú intézmények hallgatóinak elégedettségi mutatói már nem ennyire jellegzetesen egységesek. A szabadidő mennyiségét illetően, valamint az előadások és a szemináriumok színvonalának a megítélésében a kislétszámú intézmények hallgatóival szemben ők az elégedetlenebbek. A többi kérdésben nem az ellenpóluson állnak véleményeik, csupán heterogénebbek, kevésbé egységesek, mint a kislétszámú intézmények hallgatóinak válaszaik.

A közepes nagyságú intézmények hallgatóinak elégedettsége a nagylétszámú intézmények hallgatóinak vélekedéséhez áll közelebb, de mindenképpen – mint az várható is volt – a középmezőnyben helyezkedik el.

A hallgatólétszám szerinti vizsgálódás legfőbb eredménye tehát az, hogy a kislétszámú intézmények hallgatóinak a beilleszkedés feltételeivel kapcsolatos elégedettségi mutatói jellegzetesen mások: a tanulási segédeszközökkel való ellátottságuk kérdésében egységesen a legrosszabb helyzetet tükrözik véleményeik, az oktatás színvonalával kapcsolatosan és a szabadidő mennyiségét tekintve pedig ők a legelégedettebbek valamennyi csoport között.

d) A hallgatók társadalmi eredete szerinti különbségek

A hallgatói összetétel szerinti különbségek – lásd az 5. sz. táblát – az előzőeknél kevésbé tendenciózusak. Valószínűleg annak következtében, hogy intézményi átlagokkal dolgoztunk, s ezen átlagértékek nem csupán a dominánsan jellemző hallgatói csoportok véleménye, hanem az intézmény valamennyi hallgatójának értékelése alapján alakultak ki. Így az intézményi átlagértékek nagyságában ennek ellenére megmutatkozó különbségeket még jelentősebbeknek tarthatjuk.

Az objektív körülmények három tényezője közül kettőben (lakáshelyzet, anyagi helyzet) általában nagyobb elégedettséget mutatnak az „értelmiségi felülreprezentáltságú” intézmények, szemben a munkás-paraszti származású hallgatók felülreprezentáltságával jellemezhető intézményekkel.

4. táblázat.

A hallgatólétszám nagysága szerinti különbségek

(K = kislétszámú intézmények; Kö = közepes hallgatói létszámú intézmények, amelyekben az elsőévesek száma 150–400 fő között van; N = nagy létszámú intézmények)

		Az intézményi átlagértékek eltérésének nagysága				
Vizsgált területek		Sokkal jobb	Jobb	Országos átlag	Rosszabb	Sokkal rosszabb
		0,9 és <	+0,3–0,8-ig	+0,2-től –0,2-ig	–0,3-tól –0,9-ig	–0,9 és <
Lakás-helyzet	K			6 7 17 19 20		
	Kö			3 5 11 12 18		
	N		9 16	1 4 8 10 14 15	2 13	
Anyagi helyzet	K			6 7 17 19	20	
	Kö			3 5 11 12 18		
	N		8 9	1 2 4 10 14 15 16	13	
Tanulási lehetőség	K		7	6 17 19	20	
	Kö			3 5 11 18	12	
	N		9 16	2 4 8 10 13 14 15	1	
Szabadidő	K	7	6 17	19 20		
	Kö		3	12	5 11 18	
	N		14 15	2 13	1 4 8 9 10 16	
Tankör-társak	K		7	6 17 19 20		
	Kö			11 12 18	3 5	
	N			1 2 4 8 9 10 13 14 15 16		
Jegyzet-ellátás	K			6 20	7 17 19	
	Kö	11	5 18		3 12	
	N	14	13	4 8 10	1 15 16	2 9
Tankönyv-ellátás	K			20	17	6 7 19
	Kö	5 11	18	12	3	
	N	9 10	4 8 13 14		1	2 15 16
Előadások színvonala	K		7 20	6 17 19		
	Kö		5	12 18	3 11	
	N			1 2 9 10 13 14 15	4 8 16	
Gyakorlatok színvonala	K		6 7 19 20	17		
	Kö		18	3 5 11 12		
	N		9 10	1 8 13 14 15 16	2 4	
Szemináriumok színv.	K		6 7 17 19 20		5	
	Kö		18	3 11 12	2 8	
	N			1 4 9 10 13 14 15 16		

A szabadidő mennyiségével a „munkás-paraszt felülreprezentáltságú” intézmények hallgatói a vegyes összetételűekkel szemben voltak sokkal elégedettebbek.

A társak megítélésében semmi különbség nem mutatkozott a különböző hallgatói összetételű intézmények között. A jegyzet- és tankönyvellátás kérdésében lévő különbségek sem tükröznek tendenciát.

5. táblázat.

Hallgatói összetétel szerinti különbségek

(Ért. = értelmiségi, vagy vezető állású szülők gyermekei; M-P = munkás vagy paraszt dominancia; V = vegyes összetétel)

		Intézményi átlagértékek eltéréseinek nagysága				
Vizsgált területek		Sokkal jobb	Jobb	Országos átlag	Rosszabb	Sokkal rosszabb
		0,9 és <	+0,3– +0,8-ig	+0,2-től –0,2-ig	–0,3-tól –0,8-ig	–0,9 és <
Lakás-helyzet	Ért.		9	1 3 4 8	2	
	M-P			6 7 15 17 19 20	13	
	V		16	5 10 11 12 14 18		
Anyagi helyzet	Ért.		8 9	1 2 3 4		
	M-P			6 7 15 16 19	13 20	
	V			5 10 11 12 14 16 18		
Tanulási lehetőség	Ért.		9	2 3 4 8	1	
	M-P		7	6 13 15 17 19	20	
	V		16	5 10 11 14 18	12	
Szabadidő	Ért.		3	2 4 8 9	1	
	M-P	7	6 15 17	13 19 20		
	V		14	12	5 10 11 16 18	
Tankör-társak	Ért.			1 2 4 8 9	3	
	M-P		7	6 13 15 17 19 20		
	V		11	10 12 14 16 18	5	
Jegyzet-ellátás	Ért.			4	1 3 8	2 9
	M-P		13	6 20	7 15 17 19	
	V	11 14	5 18		10 12 16	
Tankönyv-ellátás	Ért.	9	4 8		1 3	2
	M-P		13	20	17	6 7 15 19
	V	9 10 11	14 18	12		16
Előadások színvonala	Ért.			1 2 9	3 4 8	
	M-P		7 20	6 13 15 17 19		
	V		5	10 12 14 18	11 15	
Gyakorlatok színvonala	Ért.		9	1 3 8	2 4	
	M-P		6 7 19 20	13 15 17		
	V		10 18	5 11 12 14 16		
Szeminárium színvonala	Ért.			1 3 4 9	2 8	
	M-P		6 7 17 19 20	13 15		
	V		18	10 11 12 14 16	5	

Hangsúlyos viszont az oktatás formáiról alkotott vélemények szerinti különbség. Mindhárom kérdésben nagyobb elégedettséget mutattak a munkás-paraszt felülreprezentáltsággal jellemezhető hallgatói összetételű intézmények. Ezzel szemben az előadás és a gyakorlat színvonalának kérdésében az értelmiségi felülreprezentáltságú intézmények hallgatóinak kritikusabb hozzáállását, nagyobb elégedetlenségét láthatjuk.